

KİTAP İNCELEMESİ/BOOK REVIEW

Eldivan'dan "İlmin Efeliğine" Bir Ömür: Prof. Dr. Hasan Onat

Editör: Prof. Dr. Sönmez Kutlu

(Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 2023, 458 sayfa)

ISBN: 9789755073354

Hatice METİN

ORCID: 0000-0002-2818-3529

Yüksek Lisans Öğrencisi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Göç Anabilim Dalı,
Hatay/Türkiye, htcmtn.571@gmail.com

Öz

Eldivan'dan "İlmin Efeliğine" Bir Ömür: Prof. Dr. Hasan Onat başlıklı bu eser, bir bilginin hayat öyküsünü ve öğrencilere olan etkisini anlatarak, bir öğretim üyesinin ilim yolundaki özverili hayatına ışık tutuyor. Eser, 2020'de Covid-19 salgını nedeniyle vefatının ardından Onat'ın bilgi birikimi ve etkisi üzerine bir derleme yapılarak, kendisini ilme adanmış bir ilim insanının uzmanlık ve hayat bilgisine ithaf edilmiş ve onun akademik mirasını geleceğe taşımak amacıyla hazırlanmıştır. Kitapta, Hasan Onat'ın İslam Mezhepleri Tarihi ve Çağdaş İslam Akımları konularındaki uzmanlığına ve bilgi birikimine, akademik yöntemlerine ve onun akademik çalışmalarının pratiğe yansımalarına, tutkusuna ve öğrencilere olan etkisine odaklanılmaktadır. Bu tanıtım yazısı ise Hasan Onat'ın akademik ve rehberlik kimliğini tanıtmayı, onun bilgi birikiminin ve metodolojik yaklaşımlarının gelecek nesillere nasıl aktarıldığını göstermeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Hasan Onat, Mezhepler Tarihi, Akademik Kariyer

GİRİŞ

İslam mezhepleri tarihi alanında yaptığı araştırma ve çalışmalarla bilinen Prof. Dr. Hasan Onat, 1957 yılında Çankırı'da dünyaya geldi. Eğitimini Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde tamamladı. 1979'da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olduktan sonra aynı fakültede İslam Mezhepleri Tarihi Kürsüsü'ne asistan olarak girdi. 1986 yılında doktor unvanı aldı. 1987'de yardımcı doçent, 1989 tarihinde doçent, 5 Ağustos 1995'te ise profesör oldu. 1993 yılında Londra ve Manchester'da araştırmalarda bulundu. 1994 yılında Roma Gregorian Üniversitesi Missiology Fakültesi'nde misafir öğretim üyesi olarak ders ve seminerler verdi. 17 Ağustos 1999-16 Ağustos 2002 tarihleri arasında Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dekanı olarak görev yaptı.

Son olarak Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı başkanlığını yürüten ve İslam Mezhepleri Tarihi ve Günümüz İslam Dünyasında Dinî Akımlar derslerini icra eden Hasan Onat, yakalandığı Covid-19 salgını sonrası 26 Eylül 2020'de ikamet ettiği Ankara'da ebediyete irtihal etti.

Kitabın başlığı, hem coğrafi bir kökeni yansıtarak Çankırı Eldivan'dan çıkılan bir akademik yolculuğu hem de bu yolculuğun nezdinde ilmin erdemine ulaşmayı simgeliyor. Kitap,

daha önce bir kısmı *e-Makâlât* dergisinde yer alan ve Hasan Onat'ı çeşitli yönleriyle analiz eden makaleler, bir kitap tanıtımı, iki adet söyleşinin yanı sıra hocanın bizzat kendi arşivinden elde edilen çeşitli belge ve fotoğraflardan oluşmaktadır. Eser, Gazi Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Musa Yıldız ve Keçiören Belediye Başkanı Turgut Altınok'un takdim yazıları ile başlamaktadır. Kitabın editörlüğünü üstlenen Prof. Dr. Sönmez Kutlu, **Ön Söz** kısmında Hasan Onat adına yapılan çalışmanın kitaba dönüştürülme kararını ve çalışmanın içeriği hakkında bilgileri aktarmaktadır (s.15-17). Ayrıca incelenen bu eserde, Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı'nın da kendi akademik yolculuğunda büyük katkıları bulunan hocalarını ve "ciğerparem, göz bebeğim" diye nitelendirdiği talebesi, ilk asistanı Hasan Onat'ı kaybetmenin üzüntüsünü dile getirdiği "**Hayatımdan Kayan Yıldızlar**" başlığını taşıyan bir takdim yazısı bulunmaktadır (s.18-21).

Kitap, Prof. Dr. Sönmez Kutlu'nun kaleminden Prof. Dr. Hasan Onat'ın hayatını ele alan kapsamlı bir makale ile başlamaktadır (s.22-53). Burada, Hasan Onat'ın ailesi ve başarılarla dolu lise eğitimine kadarki süreç hakkında bilgiler verildikten sonra onun edebi yönüne değinerek, *Hisar Dergisi*'nde yayınlanan "Son Soluk" adlı şiiri ve ayrıca bestelenmiş olarak yayınlanan (adı belirtilmeyen) şiirinin bir kıtası paylaşılmaktadır (s.22-25). O dönem kendisini az dindar olarak tanımlayan Hasan Onat'ın Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne girişi ve bu tercihiinden dolayı çevresi tarafından zaman zaman aldığı eleştiriler, ölüm ve hayata dair sorgulamaları Onat'ın yazdığı anılardan notlarla paylaşılmıştır (s.26-28). Hocası Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı'nın dikkatini çekmesi ve mezhepler tarihçiliği yolculuğunun başlaması, genç yaşlarda gösterdiği merak ve öğrenme arzusu, onun ileriki yıllarda bir akademisyen olarak öne çıkmasının temelini atmıştır (s.29-30).

Düşünce sisteminin temeline insan sevgisi ve onurunu koyan, eleştirel yönünü cesaretle gösteren, çok okuyan, paylaşan Hasan Onat, örnek bir İslam bilgini olarak değerlendirilmektedir (s.31-34). Yapımcısı ve sunucusu olduğu radyo ve televizyon programlarından örnekler, kitap ve makaleleri, çevirmenlik, editörlük ve köşe yazarlığı hakkında paylaşılan bilgiler, düşünce ve fikirlerini her yönden paylaşma çabasını göstermektedir (s.34-39). Yöneticiliği amaç değil proje ve hedefleri için araç olarak gören Prof. Dr. Hasan Onat'ın, gruplaşma ve kutuplaşmadan uzak bir yöneticilik benimsediği belirtilerek, öğrencilerini ilme ve akla, çok yönlü okumalara yönlendiren, başarılı ve etkili bir eğitimci olarak değerlendirilmektedir (s.39-41). Danışmanlığını üstlendiği yüksek lisans ve doktora tezlerinde izlediği yöntem ele alınarak, yol gösterici ve cesaretlendirici bir danışman (s.41-42), kullandığı kavramlar ve metaforlardan örnekler verilerek, kavramlar üreten ve kavramları yeniden tanımlayan, metaforlarla düşünen düşündüren bir bilim insanı olarak tanımlanmaktadır (s.42-45).

Müfredat çalışmaları ve İlahiyat programlarının yapılandırılmasında yaptığı çalışmalar ve katkılar, önerileriyle ilk defa gerçekleşen yenilikler, yeni bir İslam medeniyeti inşası amacı ve bu medeniyetin mimarlarının Türkler olacağı tespiti aktarılmaktadır (s.45-47). Her zaman "akıl, din ve bilim" üçlüsünü zihninde uyumla kullanan Onat'ın, aklındaki bilim anlayışını hayata geçirmek için uluslararası bir üniversite kurma projesi üzerinde çalıştığı fakat gerçekleştirilmeye ömrü vefa etmediği belirtilmektedir (s.47-48). Prof. Dr. Sönmez Kutlu, Hasan Onat'ın

vefatı başlığı altında son iki günde aralarındaki mesaj olarak yazışmalara yer vermiştir ve kaynakça ile makalesini tamamlamaktadır (s.49-53).

Kitap, Prof. Dr. Hasan Onat'ın bilimsel mirasını konu alan bir bölümle devam etmektedir. Dr. Nuran Üçok ve arkadaşları tarafından son derece detaylı bir çalışma gerçekleştirilerek geniş bir bibliyografi sunulmaktadır. **“Prof. Dr. Hasan Onat'ın Bilimsel Mirası”** başlığını taşıyan bu bölümde Onat'ın kırk yıla yakın süredir akademik hayatını ilmî araştırmalara, eğitim-öğretim faaliyetlerine ve toplumsal duyarlılık projelerine adanmış bir bilim insanı olduğu belirtilmektedir. Prof. Dr. Hasan Onat'ın gazete ve dergilerde yayımlanan yazıları, internet ortamında yapılan söyleşileri ve televizyon programları hakkında bilgi veren bir özete yer verildikten sonra arşivindeki dosyalarda rastlanan geri bildirim mektuplarından bahsedilmektedir. Bu mektuplar farklı coğrafyalardan ve kültürlerden insanların Onat'ın çalışmalarına duydukları takdiri ve teşekkürü ifade etmektedir (s.55-57). Sonrasında Prof. Dr. Hasan Onat'ın bibliyografyasının paylaşıldığı bölümler; kitapları, çevirileri, kitap bölümleri, editörlük çalışmaları, ansiklopedi maddeleri, bilimsel makaleleri, dergilerde yer alan yazıları, gazete köşe yazıları, yaptığı söyleşiler ve kendisiyle yapılan söyleşiler, sunucu ve konuk olarak katıldığı televizyon, youtube ve radyo programları hakkında kapsamlı bilgiler içermektedir (s.58-115).

Doç. Dr. Ahmet Bağlıoğlu, kitaba **“Mezhepleri Anlamada İslam Ortak Paydası”** başlığında bir makale ile katkıda bulunmuştur. Bu bölümde Prof. Dr. Hasan Onat'ın “İslam Ortak Paydası” kavramıyla ilgili açıklamalar, çözüm önerileri yer almaktadır. Hasan Onat, İslam'ın Ortak Paydasını bilimsel, tarihsel ve dini temeller açısından değerlendirmelerden sonra mezhep olgusuna da değinmektedir. Onat'ın, İslam Ortak Paydasının oluşması için bilimsel bir yaklaşım benimsemeyi gerekli gördüğü belirtilmektedir (s.117). Aynı zamanda bu yaklaşımın, İslam'ın temel kaynaklarına dayalı bir anlayışı ve eleştirel bir düşünceyi içermesini gerekli gördüğünün altı çizilmektedir. Ayrıca İslam Ortak Paydasının tarihsel temellerinin, Hz. Peygamberin örnek model alınması, insanoğlunun yüzyıllardır oluşturduğu ortak tecrübelerden ve bilim odaklı birikimden faydalanılması gibi unsurlarla da ilişkili olduğu düşüncelerine yer verilmektedir (s.118-121). Prof. Dr. Hasan Onat, İslam Ortak Paydasının dinî temellerini İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve sünnete dayandığı belirtmektedir. Onat'a göre, İslam Ortak Paydası, İslam dünyasında farklı mezhep ve görüşlerin ötesinde bir birlikteliği ifade eder (s.122-124). Mezhep olgusu açısından da İslam Ortak Paydasının önemine değinilmektedir. Onat'ın İslam Ortak Paydasının İslam dünyasında birlik ve dayanışma sağlanmak için gerekliliğine vurgu yapan ve İslam dünyasında farklı mezhep ve görüşlerin ötesinde bir birlikteliği ifade ettiği düşüncelerine yer verilmektedir (s.125-127). Bu bölüm de diğer bölümlerde olduğu gibi Hasan Onat'a olan duygu ve düşüncelere yer verilerek kaynakça ile tamamlanmaktadır (s.128-130).

İslam mezhepleri ve Müslümanlar arasındaki ilişkiler konusu, Dr. Öğr. Üyesi Fatih Topaloğlu tarafından kaleme alınan **“İslam Mezhepleri ve Müslümanlar Arasındaki İlişkiler-Sorunlar ve Öneriler”** başlığı altında ele alınmaktadır. Prof. Dr. Hasan Onat'ın konuya dair görüşleri çerçevesinde, sorunların sebepleri ve çözüm önerileri sunulmaktadır. Ona göre, İslam dünyasında yaşanan

ayrılıkların sebepleri: Mezheplerin dinle özdeşleştirilmesi ve mezhep mensuplarının farklılıklarının hoşgörüyü karşılanmaması (s.133-136), tekfirci din anlayışının yaygınlaşması ve bu anlayışın birlik ve beraberliği zorlaştırması (s.137-138), mezheplerin dinle özdeşleştirilmesi ve mezhep mensuplarının farklılıklarının hoşgörüyü karşılanmaması sonucu mezhep taassubunun ortaya çıkışı gibi ana maddeler altında değerlendirmek mümkündür (s. 139). İslam'ın temel prensiplerine uygun olarak, İslam dünyasında yaşanan sorunların çözümü ele alınmıştır. Prof. Dr. Hasan Onat'ın mezheplerin beşerî oluşumlar olduğu ve din ile özdeşleştirilmemeleri gerektiğini savunan düşünceleri üzerinde durulmuştur (s.140). Mezhepler üstü düşünce, insanı merkeze alan bakış açısı, doğru bir tarih inşası bilinci Onat'ın sunduğu çözüm yolları olarak aktarılmaktadır (141-148).

Kendine özgü bir yol ve yöntem izleyen Hasan Onat'ın kullandığı metaforlar **“Hasan Onat'ın Düşünce Dünyasında Doğadan Esinlendiği Metaforlar”** başlığı altında Dr. Öğr. Üyesi Fatmanur Alibekiroğlu Eren tarafından değerlendirilmektedir. Tabiatı bir yol haritasına dönüştüren Onat'ın kullandığı metaforların tespiti için konferansları ve sözlü anlatımlarının tarandığı bilgisiyile, sistemli hale getirdiği üç metafor üzerinde durulduğu belirtilmektedir (s.149-150). “Nehir metaforu” nu insanların süreçleri anlamlandırmalarına yardımcı olmak için kullanan Onat, insanların hayatlarının bir nehir gibi akıp gittiğini ve bu nehrin her zaman aynı kalmadığını, değiştiğini ve geliştiğini belirtmiştir. Buna ilişkin Hasan Onat'ın bir sosyal medya paylaşımına da yer verilmektedir. Bu metafor, insanların hayatlarında karşılaştıkları zorlukları ve değişimleri anlamlandırmalarına yardımcı olmak için kullanılmaktadır (s.150-154). “Arı-bal metaforu”, malumat-bilim ilişkisini anlamlandırmak için kullanılmıştır. Onat, arıların çiçeklerden nektar toplaması ve bu nektarı bal yapması gibi, insanların da bilgi toplaması ve bu bilgiyi kullanarak yeni şeyler üretmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu metafor, insanların bilgiye ulaşma ve kullanma sürecini anlamlandırmalarına yardımcı olmak için kullanılmaktadır (s. 154-155). Mezheplerin oluşum sürecini anlamlandırmak için “Palamut metaforu” nu kullanan Onat, palamutların ağaçlardan düşmesi ve toprağa düştükten sonra yeni bir ağaç oluşturması gibi, mezheplerin de zaman içinde değiştiğini ve geliştiğini belirtmiştir. Hasan Onat'ın Lisans dersine ait, tahtaya çizdiği şekillerle metaforunu anlattığı bir fotoğrafı da bu bölümde paylaşılmaktadır (s.155-156). Bu bölümün sonuç kısmında Onat'ın Müslüman zihin dünyasının problemleri yönlerine bu metaforlarla dikkat çekmeye ve anlaşılır kılmaya çalışması dikkat çeken nokta olarak belirtilmektedir (s.157).

Prof. Dr. M. Zeki İşcan tarafından kaleme alınan **“Bir İslam Rönesansına Doğru Hasan Onat ve İslam'da Yapılanma”** başlığı altında İslam'da yeniden yapılanma ve Prof. Dr. Hasan Onat'ın bu konudaki görüşleri hakkında bilgi verilmektedir. İslam'ın yeniden canlanması için Kur'an'a dönüş ve bilimsel düşünceye önem verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Hasan Onat'ın İslam'ın yeniden canlanması için Kur'an'a dönüş ve bilimsel düşüncenin ön plana çıkarılması gerektiğini savunan düşüncelerine, dinin, dünyevi amaçlar için kullanıldığı ve şiddetin kamufle edilmesine aracılık edildiği, Müslümanların bugün karşı karşıya kaldığı sorunların altında yatan temel nedenlerden biri olan “mağlup medeniyet travması” gibi tespitlerine yer verilmektedir. Onat, din alanında eleştiri kültürünün oluşmadığını ve bu durumun doğru bilgiyi yanlış bilgiden ayırmayı zorlaştırdığını belirtmiştir (s.160-162). İslam'ı yeniden düşünmeye cesaret etmek konusu altında İslam'ın ve Müslümanların özgürleşmesi, bireyselleşme ve İslam geleneğinde birey bilinci, genel olarak Müslümanların kimlik toplumu oluşu ve şahsiyet toplumuna geçişi desteklediğine, İslamî düşüncenin sosyolojik bir zeminden mahrum olduğuna dair fikir ve düşüncelerine yer verilmektedir (s.163-164). Onat'ın, “çekirdek İslam” ve “kurumsallaşmış İslam” ayrımından, gelenek ve din, tarih anlayışı ve

sekülerleşme konularına yaklaşımından söz edilmektedir (s.165-166). Sonrasında İslam'ı yeniden düşünmek, Kur'an'ın kurucu ilkeleri, din ve bilim üzerine düşünceleri paylaşılmaktadır (s.167-170). Din-siyaset-dünya ilişkisine dair düşünceleri ise dinin dünyaya müdahalesinin politik değil ahlaki ilkelerle kayıtlı olduğu şeklinde yer almaktadır (s.171-173). Sonuç kısmında Hasan Onat'ın genel anlamda Müslümanlığın rönesansını hedeflediği belirtilmekte ve kaynakça paylaşımı ile bölüm tamamlanmaktadır (s.173-176).

Prof. Dr. Hasan Onat'ın akademik çalışmaları, izlediği yöntem ve tespitlerin incelendiği **“Hasan Onat'ın Şiilik Araştırmaları Üzerine Değerlendirmeler”** bölümü 26 Haziran 2022 de trafik kazasında vefat eden Prof. Dr. Sıddık Korkmaz tarafından kaleme alınmıştır. Onat'ın doktora çalışmasının temelinde her mezhebin kendi fikirlerini peygamber dönemine taşıma girişiminin test etmek olduğu, kendi tespit ve yöntemlerini mezhepler tarihi alanında yaptırdığı tezlerde de kullanıldığı bilgisi verilmektedir (s.177-178). Onat Şiiliğin güncel durumuna, günümüzde savaş ve kavgalara malzeme yapıldığına dikkat çekmektedir (s.179-181). Mehdilik konusunda; İslam'da kültürel altyapının da etkisiyle kurtarıcı beklentilerinin bulunduğu, ancak bu beklentilerin Kur'an'da yer almadığı için iman esasları arasında bulunmadığını ifade etmektedir (s.181-2). İslam'ın önemli konularından Şiilik konusunda yaptığı çalışmalarda bütünleştirici, fikir ayrılıklarına saygı duyarak iletişim kurmayı savunduğu, meselenin doğru anlaşılması için önemli katkılarda bulunduğu belirtilen sonuç kısmı ve kaynakça ile bölüm tamamlanmıştır (s.183-184).

Eser, Pof. Dr. Mehmet Saffet Sarıkaya'nın kaleminden **“Hasan Onat'ın Alevilik-Bektaşilikle İlgili Görüşlerine Dair Bir İnceleme”** başlıklı makale ile devam etmektedir. Çalışmada Kur'an merkezli din anlayışına sahip olan Onat, tarikat ve cemaatleri toplumsal bir gerçeklik olarak görmekte, onları anlayarak değerlendirmeyi seçerek durumun olumlu-olumsuz yönlerini ortaya koymaktadır (s.185-7). Onat'ın Alevilik-Bektaşilikle ilgili çalışmaları ve görüşleri **“Alevilik-Bektaşiliğin tarihi oluşum ve gelişim süreci”** ve **“Alevilik-Bektaşiliğin güncel problemleri”** olmak üzere iki başlıkta toplanmaktadır. Onat, Alevilik-Bektaşilikle ilgili görüşlerinde tarihi süreçten bağımsız ele alınamayacağına dikkat çekmekte ve güncel problemlerin tarihi süreçle ilişkilendirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Alevilik-Bektaşilikle ilgili güncel sorunların tarihi boyutu ile sosyolojik tahlil arasındaki farka da vurgu yapmaktadır (s.187-191). Alevilik-Bektaşilik konusunun Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde yer alma süreci, talepler, düzenlemeler ve Hasan Onat'ın bu anlamda görüşlerine değinilerek yer almaktadır (s.192-194).

Eserde Prof. Dr. İbrahim Maraş tarafından kaleme alınan **“Hasan Onat'ın Cemaat ve Tarikatlara Yönelik Eleştirileri”** adlı bölümde Prof. Dr. Hasan Onat'ın kitap, makale ve konuşmaları çerçevesinde tasavvuf, tarikat ve cemaatler hakkında görüşlerini değerlendirdiği kısa bir yazıya da yer verilmektedir. Gelenek ile gelenekçiliğin ayırımını yapması, onun meselelere bakışta en önemli özelliği olarak belirtilmektedir. Onat'ın tasavvufu bir ahlak felsefesi olarak değerlendirdiği belirtilmektedir. Tarikat ve cemaatlerin ortaya çıkardığı sorunlara dair çözüm önerisi de sayılan üç adımlı tespitine yer verilmektedir. Son olarak Onat, Maturidî ve Yesevî düşünceleri kendi şahsında birleştiren bir ilahiyatçı olarak tanımlanmaktadır (s.197-201).

“Hasan Onat'ın Günümüz Dinî Grupları Üzerine Düşünceleri” başlığı altında İslam mezhepleri tarihi ve çağdaş İslamî akımlar alanında uzman olan Prof. Dr. Hasan Onat'ın yaklaşımları farklı çalışmaları Doç. Dr. Adem Arıkan tarafından ele alınmaktadır. Onat, günümüzdeki dinî grupların tarihî ve kültürel bağlamda incelenmesine odaklanmaktadır. Hasan Onat, dinî grupların ortaya çıkış

sebepleri ve gelişim süreçlerini ele alarak özellikle sömürge altında Müslümanlar ile radikal örgütler arasındaki bağlantıyı değerlendirmektedir (s.202-203). Ayrıca İslamcılık akımının Osmanlı'nın son dönemi ve Türkiye'deki etkilerine, Cumhuriyet dönemindeki din anlayışının tarihî ve sosyal bağlamda incelenmesine odaklanmaktadır (s.203-206). Geleneksel uygulamaların dinî normlarla bütünleşmesi ve dinî anlayışın geleneksel değerlerle etkileşimi konularında derinlemesine bir analiz sunmaktadır (s.206-207). Onat'ın selefi zihniyetin bir mezhep olmadığı, bir zihniyet olduğu ayrıca siyasal İslam'ın tavrını doğru bulmadığı, İslam'ın siyaseti insana bıraktığı düşüncelerine yer verilmektedir (s.208-209). Modernizmin din anlayışı üzerindeki etkileri, araştırmaya dayalı din anlayışı üzerine düşünceleri değerlendirilme sonuç ve kaynakça ile bu bölüm tamamlanmaktadır (s.210-214).

Eser, Prof. Dr. Cemil Hakyemez tarafından kaleme alınan ve Hasan Onat'ın yeni bir İslam medeniyeti oluşturma çabaları üzerine odaklanan **“Hasan Onat'ın Düşünce Dünyasındaki Temel Referansları”** başlıklı bölüm ile devam etmektedir. Hasan Onat'ın düşünce dünyasına etki eden konular, disiplinler ve mütefekkirler hakkında bilgiler verilmektedir (s.215-218). İslam'ın mutlak yanılmaz kaynakları olarak akli ve Kur'an'ı temele yerleştirmiş olduğu belirtilerek, “Kur'an Medeniyeti” adlı çalışmayı bir ekiple yürüttüğü aynı zamanda kendisinin tamamlamadığı bir çalışmayı da Sönmez Kutlu hocanın yayına hazırladığı bilgisi verilmektedir (s.219-221). Şiire olan ilgisi ve etkilendiği şairler, tasavvufla ilgili kanaatleri, bilgi felsefesi ve tarih felsefelerine verdiği önem belirtilmektedir (s.221-222). Onat'ın küresel sorunlar doğrultusunda yoğun okumalar yaptığı bu konuda dikkatini çeken yazarlara değinilerek en temel kaygısının günümüzde ve gelecekte İslam'ın nasıl olması gerektiği şeklinde bilgiler paylaşılmaktadır (s.223-225). Sonuç kısmında Hasan Onat'ın çok yönlü bir arayış içinde olduğu ve İslamî ilimlerde yeni bir usul anlayışını geliştirmeye çalıştığı belirtilmektedir ve kaynakça paylaşımı ile bu bölüm tamamlanmaktadır (s.226-229).

Prof. Dr. Recai Doğan tarafından kaleme alınan **Öğrencilerinin Gözünden Prof. Dr. Hasan Onat “İlme ve İnsanlığa Adanmış Bir Hayat”** adlı bölüm kitabın en önemli kısımlarından birini oluşturmaktadır. Bölüm, öğrencilerinin gözüyle Prof. Dr. Hasan Onat kim ve akademik katkıları hakkında bir araştırmaya, öğrencileri tarafından nasıl hatırlanacağına dair bilgiler içermektedir. Araştırma yöntemi kısmında doktora sürecini Hasan Onat danışmanlığında tamamlayan ve İslam Mezhepleri alanında çeşitli üniversitelerde öğretim üyesi olarak görev yapan yirmi öğretim görevlisinden on yedisi ile mülakat yapıldığı belirtilmektedir. Mülakat çalışma grubuna yöneltilen beş soruya da yer verilmektedir (s.231-232). Mülakat yapmayı tereddütsüz ve içtenlikle kabul eden öğrencilerinin Hasan Onat ile ilgili sorulara verdikleri cevapların “insani yönü, eğitimci yönü, akademik yönü, Mezhepler Tarihi alanına katkısı ve bıraktığı miras” başlıkları altında değerlendirildiği belirtilmektedir (s.233). Mülakata katılan öğrencileri zaman zaman anekdotlar paylaşarak Hasan Onat'ı birçok yönden anlatmaktadırlar. Hasan Onat, öğrencileri tarafından nazik, kibar, anlayışlı, yardımsever, sabırlı, hoşgörülü, ilgili, teşvik edici, cesaretlendirici, öğrencileriyle yakından ilgilenen, onları dinleyen, onlara rehberlik eden bir kişilik olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca öğrencilerinin akademik gelişimlerine önem veren, onları sorgulamaya ve eleştirel düşünmeye teşvik eden bir eğitimci olarak bilinmektedir (s.233-240). Öğrencileri, Onat'ın kendilerine karşı her zaman saygılı ve anlayışlı olduğunu, onların fikirlerine değer verdiğini ve onları cesaretlendirdiğini belirtmekte, akademik kimliğinde bilimsellik ve üretkenlik özelliklerinin ön planda olduğunu ifade etmektedirler (s.240-245). Hasan Onat'ın mezhepler tarihi alanına katkısı, öğrencileri tarafından disiplinin metodolojisini geliştirip gelenek oluşturması olarak belirtilmektedir. Ayrıca Onat'ın bıraktığı eserlerin ve yetiştirdiği öğrencilerin alanın gelişimine önemli katkılarda bulunduğu vurgulanmaktadır (s.246-

249). Prof. Dr. Hasan Onat'ın İlahiyat alanındaki katkıları, öğrencileri tarafından metodolojik katkı, içerik açısından önemli katkılar ve bilimsel bilgi üretme sürecine katkı olarak belirtilmektedir. Ayrıca ürettiği bilgiyi toplumun farklı kesimlerine ulaştırmasının önemi vurgulanmaktadır (s.250). Onat'ın öğrencileri üzerinde bıraktığı miras ise bilimsel yöntem, disiplinler arası yaklaşım, akademik paylaşım, yeniliklere açıklık, gelecek öngörüsü gibi akademik özelliklerle ilişkilendirilmektedir. Ayrıca Onat'ın öğrencilerini cesaretlendirdiği, onlara rehberlik ettiği ve bilimsel düşünme becerileri kazandırmaya çalıştığı ifade edilmektedir (s.251-252). Bölüm kaynakça ve ek olarak doktora bitirme yılına göre mülakat yapılan akademisyenlerin listesi ile tamamlanmaktadır (s.252-254).

“Hasan Onat'ın Din Öğretimi Programı ve Ders Kitaplarının Yazımına Katkıları” başlığında Prof. Dr. Hasan Onat'ın eğitim ve öğretim alanındaki deneyimleri, projeleri ve akademik çalışmalarıyla ilgili bilgilere, Prof. Dr. Osman Aydın tarafından kaleme alınan bu bölümde yer verilmektedir. Hasan Onat'ın, din öğretimi program çalışmalarında aktif bir rol üstlendiği ve din öğretimi programlarının yapılandırılması, uygulanması ve geliştirilmesi konularında çalıştığı belirtilmektedir (s.257-258). Onat, İlahiyat programlarının bilimselliği konusunda sorunlar olduğunu belirtmiş ve çözüm önerileri sunmuştur. Ayrıca İlahiyat programlarının yeniden yapılandırılması çalışmalarına da katıldığı bilgisi verilmektedir (s.258-262). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders programlarının yapılandırılması konusunda ders programının tercihe bağlı olması veya programların Sünni anlayışa uygun bir şekilde hazırlanması konularında tartışmalar yaşandığı, Hasan Onat'ın bu programın işlevsizleştirilmesine karşı çıktığı bilgisi paylaşılmaktadır. Ayrıca Onat, her alanda olduğu gibi burada da bilimsel yöntem ve Kur'an temelli bir öğretimi savunmaktadır (s.263-265). Hasan Onat'ın İlahiyat müfredatına uygun kitap çalışmalarından ve bölüm yazarı olarak görev aldığı kitap projeleri bulunduğu bahsedilmektedir. Bunların yanı sıra ilköğretim ve lise müfredatına uygun kitaplar da hazırladığı, bu kitaplarda mezhepler üstü tutuma işaret ettiği belirtilmektedir (s.265-268). Sonuç kısmı ve kaynakça paylaşımı ile bu bölüm tamamlanmaktadır (s.269-271).

“Bir Bilim Adamının Entelektüel Mücadelesi-Hasan Onat'ın Bilimsel ve Entelektüel Kişiliği Üzerine” başlıklı bölümde Prof. Dr. Mehmet Evkuran Hasan Onat'ın kişisel etkileri ve değerleri üzerinden, bilimsel ve entelektüel kimliğini anlatarak, düşlediği İlahiyat ve İslam coğrafyası üzerine bir bakış açısı sunmaktadır. Her daim gündeminde tuttuğu İlahiyatın kimlik problemi meselesi üzerine çalışmalarından söz edilmektedir. Bu çalışmaların, İlahiyatın bilimsel niteliğini güçlendirmek ve İlahiyat araştırmalarının özgün bilimsel çalışma niteliği kazanması için gerekli olan nitelikleri belirlemek amacıyla yapıldığı belirtilmektedir (s.272-274). Sanatın, felsefenin, şiirin hakikat arayışına tanıklık ettiği düşüncesi belirtilmekte ve aydınlanmacı bir kişiliğe sahip olduğu vurgulanmaktadır (s.274-275). Benliğin yeniden inşası üzerine Hasan Onat'ın yaratıcı bir okuma tarzına sahip olduğu ve öğrencileriyle entelektüel dostluk paylaşımı kurduğu paylaşılmaktadır (s.275-276). Öz-sorgulama ve kimlik çözümlenmeleri yapmanın önemine, “kürsü kardeşliği” duygusunun varlığına ve bu duyguyla yapılan çalışmalara değinilmektedir (s.276-279). Akademideki vesayet sorununun karmaşıklığı ve ideolojinin akademik özgürlüğe etkisi üzerine bir analiz sunulmakta, Hasan Onat'ın Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi dekanlığı döneminde sergilediği yönetici özellikleri ve ilişkilerdeki kopuklukları giderme çabaları örnek olarak verilmektedir (s.280-283). Onat'ın sosyal sorumluluk duygusu ve akademik çalışmalarının ötesinde topluma katkı sağlama çabalarının ele alındığı bölüm ve kaynakça ile çalışma tamamlanmaktadır (s.283-285).

Pof. Dr. Mehmet Atalan, **“Hasan Onat’ın Şiilik İle İlgili Çalışmaları ve Değerlendirilmesi”** başlığında Hasan Onat’ın İslam Mezhepleri Tarihine ve özel olarak Şiiliğe katkılarını inceleyen kısa bir çalışma kaleme almaktadır. Hasan Onat Hocanın Şiilikle ilgili kitap çalışması, makaleler, tebliğler, çeviri kitap ve makaleler, televizyon konuşmaları üzerine değerlendirmeler yapılmaktadır (s.287-293)

Bu değerlendirmenin ardından **“Hasan Onat’ın Türkiye’deki Şiilik Çalışmalarına Katkısı(Danışmanlığını Yaptığı Yüksek Lisans ve Doktora Çalışmaları Bağlamında)”** başlığı altında Prof. Dr. Mehmet Ümit ve Prof. Dr. Mehmet Atalan tarafından Hasan Onat’ın danışmanlığını yaptığı yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmektedir. Özellikle Şiilik, alt kolları, fikirleri ve önemli kavramları gibi konularda yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin içerikleri analiz edilmektedir. Hasan Onat’ın Ortadoğu coğrafyasını anlamak için Şiiliği anlamak gerektiği düşüncesi ve çalışmalarında mezheplerin din gibi anlaşılmasının önüne geçmek için mezhepler üstü yaklaşıma ve İslam ortak paydasına vurgu yaptığı belirtilmektedir (s.295). Tarihi sırasıyla incelenen yüksek lisans tezlerine (s. 296-301) ve doktora tezlerine tek tek isim olarak yer verilmektedir (s.302-309).

Bu bölümün sonunda Hasan Onat’ın Türkiye’de Şiilik çalışmalarına odaklanarak, mezhepler arası çatışmayı önlemek ve İslam dünyasına katkıda bulunmak amacıyla bilimsel metotlarla kaynaklara dayalı, doğruluğu sınanabilecek bilgi üretmeye ağırlık verdiği bilgisi verilmektedir. Bu kısım kaynakça paylaşımı ile sonlanmaktadır (s.310-313).

Eser, **“Hasan Onat’ın Danışmanlığında Alevilik-Bektaşilikle İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin Değerlendirmesi”** başlığını taşıyan, Hasan Onat Hocanın Alevilik-Bektaşilik konusundaki akademik katkılarını ele alan Prof. Dr. Ömer Faruk Teber ve Prof. Dr. Doğan Kaplan’ın çalışması ile devam etmektedir. Alevilik-Bektaşilik üzerine genel anlamda yapılan lisansüstü çalışmalar ve Hasan Onat’ın danışmanlığında yapılan çalışmalar hakkında rakamsal bilgiler paylaşılmaktadır (s.314). Sonrasında Onat’ın bu konudaki tarihsel sürecin bilimsel açıdan ele alınması üzerine durduğu ayrıca Alevilik-Bektaşilik konusunun bilimsel yöntemlerle yatay ve dikey olarak çalışılması gerektiği düşüncelerine yer verilmektedir (s.315-316). Hasan Onat’ın Alevilikle ilgili önemli çalışmalarından biri olarak **“Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine”** adlı makalesinde Aleviliğin tarihsel isminin Kızılbaşlık olduğu ve bu nitelemenin Safevî Devleti kurucusu Şah İsmail’in babası tarafından kullanıldığı analizi ile danışmanlığında tamamlanan tezlerde Kızılbaşlık farklılaşmasının dinî ve kültürel motivasyonları tespit edilmeye çalışıldığı bilgisi verilmektedir (s.316-318). Danışmanlığında 2008 yılında tamamlanan doktora tezinde Safevîlik-Alevilik ilişkisinin yazma kütüphanelerden ve kişisel kitaplardan faydalanılarak doğrulandığı bilgisi verilmektedir. Sonuç kısmında ise Hasan Onat Hocanın, kendisine saygı duyan ve ülkesini seven bir bilim adamı olduğu, Alevilik-Bektaşilik konusunda birçok akademisyene öncülük ettiği belirtilmektedir (s.318-320).

Eser, Hasan Onat’ın anısına Prof. Dr. Mehmet Kalaycı tarafından kaleme alınan **“Hasan Onat Hocamızın Ardından...”** başlıklı bir yazı ile devam etmektedir. Yazıda Hasan Onat’ın vefatı, onun insanlık ve İslam dünyası için duyduğu kaygılar anlatılmaktadır. Müslüman coğrafyalarda olup biten hadiseler, bunların sebepleri ve bunlarla nasıl baş edilebileceği üzerine farklı açılardan çok fazla yazı yazdığı ve konuşma gerçekleştirdiği ifade edilmektedir. Bir Müslümanın aynı zamanda onurlu bir birey olması gerektiği düşüncesi, en fazla önemsendiği hususlardan biri olarak belirtilmektedir (s.321). Onun

İlahiyat alanının diğer bütün alanlar gibi bir bilim alanı olduğu, olması gerektiği yönündeki ısrarı en büyük çabası olarak paylaşılmaktadır. Vurguladığı en önemli konulardan birinin de “süreç bilinci” olduğu bilgisi verilmektedir. Müslümanların sağlam bir tarih anlayışına sahip olmamasının, süreçlerin doğru işletilememesine ve farklı mezhebi geleneklerin tarihi farklı şekillerde yorumlamasına yol açtığı şeklindeki düşüncelerine yer verilmektedir. Ayrıca öğrencilerine mezheplerin gelişim süreçlerini incelemelerini önerdiği ve bu alanda birçok teze danışmanlık yaptığı ifade edilmektedir (s.322-323).

Hasan Onat’ın doğru bilgi ile din alanında doğru bir anlayışın gerçekleştirilebileceğine olan inancı ve Müslümanları bir arada görmeyi mümkün kılan esaslara (tevhid, nübüvvet ve ahiret) odaklanmak olan öncelikli hedefine dair bilgiler paylaşılmaktadır (s.324). Yazının devamında Hasan Onat’ın geniş bir ilgi alanına sahip olduğu ve sürekli okuma alışkanlığına sahip olduğu belirtilmekte ayrıca her durumda nezaket ve tebessümü elden bırakmayan, karşısındakine her zaman saygılı ve olgun bir şekilde yaklaşan, derin bir saygıya sahip, adaletli ve açık fikirli bir kişiliği olduğu belirtilmektedir (s.325). Öğrencilerine lisanstan doktora sonrasına kadar sabır ve özenini devam ettiren bir danışman olmasından, ayrıca zor durumlar karşısında dahi metanetini koruyabilen bir kişiliği ve bu özelliğiyle örnek olabilmesinden bahsedilmektedir (s.326). Bu özelliklerinin kökenini, memleketi Eldivan’da doğayla kurduğu derin bağdan aldığı belirtilmekte ve Akşam Gazetesinde yayınlanan “Doğanın Dip Seslerine Hiç Kulak Verdiniz mi?” başlıklı yazısı paylaşılmaktadır (s.327). Hasan Onat’ın bilgi paylaşımında asla ketum davranmadığı, bitmek bilmeyen bir enerji ile her talebe karşılık verdiği belirtilmekte ayrıca vefatının ardından yapılamayan veda töreninin üzüntüsü ifade edilmektedir (s.328-329).

Arş. Gör. Tolga Kaan Değirmenci’nin kaleme aldığı “**Okuma Kültürü Oluşturmada Hasan Onat Modeli**” bölümünde Hasan Onat’ın okuma kültürü ve okuma alışkanlığı konusunda öncü bir figür olarak görüldüğü çalışma ile kitap devam etmektedir. Hasan Onat’ın okuma alışkanlığı, izlediği yöntem ve yaşattığı okuma kültürünün teorik ve pratik boyutlarıyla incelendiği, bu konuda bazı tez ve makalelerden yararlanıldığı, ayrıca derslerinde ve sohbetlerinde toplanan kişisel verilerin de kullanıldığı ifade edilmektedir (s.330). Hasan Onat’ın, okuma eylemini “anlamlandırma süreci” olarak tanımladığı ve okumayı “bilgi edinmede en güvenilir yol” olarak gördüğü belirtilerek Onat’ın okuma ve okuma kültürüne bakışı incelenmektedir (s.331). Onun okuma kültüründe okumak asla bir boş zaman aktivitesi değil, her yerde ve zaman diliminde gerçekleştirilecek bir eylemdir. Doğayı da bir kitap gibi okuduğu, okuma alışkanlığının yanı sıra eleştirel okumanın üzerinde durduğu belirtilmektedir (s.332-333).

Hasan Onat’ın okuma kültürü teorik boyut ve pratik boyut modellenmesiyle analiz edilmektedir (s.334-338). Sonrasında din/mezhepler tarihi, araştırma-inceleme, düşünce yazım, roman/hikâye, söyleşi, biyografi/otobiyografi örnekleriyle Onat’ın okuma listesinden seçmeler paylaşmakta ve bunlar bolca dipnot ile desteklenmektedir (s.338-346).

Fatıma Nur Demir ve Arş. Gör. Sümeyya Selimoğlu tarafından Hasan Onat’ın 2015-2020 yılları arasında yaptığı sosyal medya paylaşımlarının incelendiği “**Bir Bilim İnsanı Olarak Hasan Onat’ın Sosyal Medya (Twitter) Paylaşımlarının Tematik Analizi**” başlığını taşıyan bölüm ile eser devam etmektedir. Hasan Onat’ın toplamda 1977 adet tweetinin tespit edildiği, paylaşımlarının fikrî ve felsefî açıdan derinlikli ve üzerinde düşünülmüş özlü fikirler içerdiği belirtilmektedir. Çalışmada, tweetler özgürlük-adalet, metodoloji, din-mezhep ilişkisi, insan ve toplum-devlet olmak üzere beş ana

başlıkta tasnif edilmeye çalışıldığı ayrıca, belirli başlıklara konumlandırılmayan bazı paylaşımlar genel konular başlığı altında incelendiği ifade edilmektedir. Belirli temalara göre değerlendirilen paylaşımlara da sıkça yer verilmektedir (s.347-362). Sonuç kısmında Hasan Onat'ın paylaşımları insan, din, evren ve birtakım ilkeler üzerine derin tespitler, öneriler ve değerlendirmeler içerdiği belirtilerek, özellikle özgürlük ve adalet ilkelerini vurgulamış ve insanlığın kurtuluşunu bu ilkelerin yaşam tarzı haline getirilmesinde gördüğü bilgisi verilmektedir. Paylaşımlarında karşıt fikirlere saygı gösterdiği, mutlakiyetçi bir yaklaşım benimsemediği ve kesinlik iddiasında bulunmadığı belirtilmektedir (s.363-369).

Prof. Dr. Hasan Onat'ı birçok yönden konu edinen makalelerin ardından kitap, Onat'ın "Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci" adlı eserinin incelenmesi ve değerlendirilmesi ile devam etmektedir. **"Hasan Onat'ın "Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci" (Ankara: Ankara Okulu,2003,176 sayfa) Kitabının Değerlendirilmesi"** başlığı altında Prof. Dr. Ahmet İshak Demir, Onat'ın farklı zamanlarda kaleme aldığı, sekiz makale ve bildirilerden oluşan eserini analiz etmeye çalıştığını belirtmektedir (s.370). İncelenen eserin sonuç ve değerlendirme bölümünde, Prof. Dr. Hasan Onat'ın eserinin, dinin tarihsel süreç içindeki değişimini ve günümüzdeki etkilerini uzman bir bakış açısıyla tahlil ettiği belirtilmektedir. Ayrıca, Türkiye'de din konusunun geçmişten gelen yönlerini göz önünde bulundurarak, geleceğe yönelik "yeni bir uygarlık yaratma" hedefini ısrarla vurgulayarak son derece ufuk açıcı ve öncü bir eser olduğu ifade edilmektedir (s.383-384).

Eserin devamında Ahmet Bağlıoğlu tarafından Prof. Dr. Ethem Ruhi Fiğlalı ile 21 Ekim 2020'de gerçekleşen söyleşi yer almaktadır. Bu söyleşide Ethem Ruhi Fiğlalı, Hasan Onat ile yollarının kesişme hikâyesi, aralarındaki ilişki ve hatıralar, Hasan hocanın çalışmaları, onun hem akademik yönü hem de insani yönü hakkında düşüncelerini paylaşmaktadır (s.385-393).

Kitapta yer alan ikinci söyleşi Prof. Dr. Hasan Onat'ın eşi Nurten Onat Hanımefendi ile gerçekleşmektedir. Nurten Hanım, Hasan Onat ile tanışma ve evlilik sürecini, eş ve baba olarak onun hakkındaki düşüncelerini, Hasan Onat'ın ailevi ilişkileri, hobi ve ilgi alanlarını, birçok konuda çalışma ve düşüncelerini samimiyetle paylaşmaktadır (s.394-401).

Bu iki söyleşinin ardından **"Prof. Dr. Hasan Onat Hocam'ın Bir Güftesini Bestelemem İle İlgili Bir Hatıram"** başlığı ile devam edilmektedir. Prof. Dr. Bayram Akdoğan, sanatsal duyarlılığı olduğunu düşündüğü Hasan Onat'ın şiirinin 1994 yılında bestelenme sürecinden bahsetmekte ve söz konusu şiiri notalarıyla paylaşmaktadır (s.402-405).

Hasan Onat Hoca'nın 1978'de Hisar Dergisi'nde yayınlanan Son Soluk adlı şiirinden sonra ek olarak yıllarına göre danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezlerine, ayrıca Prof. Dr. Hasan Onat'ın vefatının kamuoyuna duyurusuna yer verilmektedir (s.406-410). Son olarak Hasan Onat ile ilgili fotoğraf, belge ve dokümanlar paylaşılarak Hasan Onat'ın anısına hazırlanan bu eser sonlandırılmaktadır (s.411-458).

Sonuç olarak eser; Hasan Onat Hoca'nın hayatını, uzmanlık alanını ve akademik katkılarını anlamak için önemli bir kaynak sunarken, aynı zamanda İlahiyat alanındaki bilimsel niteliği güçlendirmek için yapılan çalışmalara da değinmektedir. Prof. Dr. Hasan Onat'ın bilgi birikimi ve akademik etkisi, onun hayattayken olduğu gibi, vefatından sonra da derin bir saygı ve hayranlıkla anılmaya devam etmektedir. Onun çok yönlü kişiliği ve ilmî katkıları, sadece akademik camiada değil,

aynı zamanda öğrencileri ve takipçileri arasında derin bir etki yaratmıştır. İncelemesini yaptığımız bu çalışma, Hasan Onat Hoca'nın değerli mirasını gelecek kuşaklara aktarma ve onun akademik etkisini daha geniş bir kitleyle paylaşma amacını taşımaktadır. Böyle bir eseri her akademisyenin ardında bırakmak isteyebileceği değerli bir akademik miras olarak kabul edebiliriz. Umarız ki, bu inceleme, Hasan Onat'ın bilgi birikimine, tutkusuna ve öğrencilere olan etkisine dair bir anlayış sunar ve onun akademik mirasına olan saygımızı ve minnettarlığımızı ifade eder.